

Silviu BEREJAN

UNITATEA LIMBII ROMÂNE – FUNȚIONAREA EI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Dacă pornim de la noțiunea „unitatea limbii”, așa cum o înțelegea conaționalul nostru nepereche, profesorul Eugen Coșeriu, ar trebui să acceptăm ideea lui general-lingvistică că limbi unitare în ansamblu nu există, căci în orice limbă avem variație spațială (numită de el *diatopică*), variație socio-culturală (numită *diastratică*) și variație stilistică (numită *diafazică*). Aceste variații dau naștere, după Coșeriu, unor omogenități în sens diatopic (**dialectele**), în sens diastratic (**nivelurile de limbă**, spune el, deși ele sînt mai degrabă **limbaje** ale unor pături sociale și culturale ale comunității lingvistice) și în sens diafazic (**stilurile limbii**).

Orice limbă istorică (în felul cum o definește Coșeriu) este deci un conglomerat (Coșeriu îi zice colecție) de astfel de omogenități (parțial coincidente, parțial divergente). Limba istorică **nu este**, așadar, **niciodată**, după el, **monolitic unitară**. Limbă unitară este, de fapt, numai *limba funcțională* (delimitată de lingviști în cadrul unei limbi istorice), care nu are nici diferențe dialectale, nici diferențe socio-culturale, nici diferențe stilistice. Numai limba funcțională, fiind unitară, poate fi considerată (de lingviști, în primul rînd, dar și de vorbitori) drept limbă comună, drept koiné (adică limbă pentru întreaga comunitate a vorbitorilor).

Dar limba aceasta comună, spune în continuare profesorul, are nevoie și ea, pentru necesitățile comunicative ale comunității lingvistice, de o formă superioară, de „un fel de limbă comună a limbii comune, o *limbă standard*”, zice el. Pe aceasta

Coșeriu o numește *limbă exemplară*. Ea este deci idealul de limbă al unei societăți, sistemul căreia nu este încă realizat în întregime (în totalitatea sa), dar care tinde în permanență spre realizare deplină.

Prin urmare, cînd vorbim despre unitatea unei limbi, trebuie să știm despre ce nivel al acesteia vorbim: despre nivelul limbii istorice, despre cel al limbii comune sau despre cel al limbii exemplare.

La nivelul limbii istorice, s-a spus deja, nu se poate vorbi despre unitate, deoarece ea prezintă în mod obligatoriu diferențe dialectale, socioculturale și stilistice. „Aceasta înseamnă... că nu există, în realitate, o măsură absolută a unității...”, – subliniază profesorul. Cu cît mai sus „ne ridicăm de la limba istorică la limba comună și de la limba comună la limba exemplară”, cu atît unitatea ei tinde să se apropie mai mult de absolut, adică de idealul de unitate a limbii pentru întreaga societate (comunitate de vorbitori)¹.

Dacă trecem acum de la concepția teoretică, general-lingvistică coșeriană a noțiunii de „unitate a limbii” la „unitatea limbii române”, am putea să menționăm că cele spuse de Coșeriu referitor la limbă în general se aplică pe deplin și la limba română, dovadă fiind afirmațiile făcute la aceeași sesiune de Matilda Caragiu-Marioțeanu în comunicarea sa despre varietatea limbii române. Dumneaei scria atunci:

„Ca orice unitate, limba română este o unitate în diversitate, pentru că ea prezintă și deosebiri, generate de poziția *geografică*, de varietatea *socială* și de *momentul* vorbirii: omul vorbește cu particularități (dialectale – S.B.) specifice zonei sale geografice, gradului său de instrucție, felului de muncă prestată, vîrstei sale, relațiilor cu centrul inovator (oraș, capitală etc.), cu populația de altă limbă și, în fine, în funcție de starea sa într-un anumit moment al vorbirii (calm/grabă/nervozitate etc.)”².

Ajungem astfel și la „unitatea limbii române în Basarabia”.

Realitatea glotică din actuala

Republică Moldova, după cum au demonstrat cu probe concludente toți specialiștii imparțiali din lume, atât din Vest, cât și din Est, nu este decît un tip de vorbire dialectală română, ce funcționează pe teritoriul Moldovei istorice (de pe cele două maluri ale Prutului), avînd particularități ce n-au intrat toate în limba comună a tuturor românilor. Cît despre limba de cultură (adică limba română exemplară), ea a fost și este utilizată, cu intermitențe de mică importanță, și în R.M. de la apariția acesteia ca stat aparte (al doilea stat românesc).

Deci limba de cultură a acestui stat a fost și este în prezent română, aceeași pentru tot spațiul românesc carpato-danubian, indiferent dacă graiurile populare locale au trăsături distinctive de natură dialectală și indiferent de faptul ce denumiri i s-au dat în trecutul îndepărtat (istoric) sau în trecutul mai apropiat (sovietic) și oricare ar fi falsificările (de natură curat politică), vehiculate în prezent.

Este bine cunoscut doar – și cele spuse mai sus confirmă acest lucru – că diferențele dialectale din limbile istorice nu afectează unitatea funcțională a limbii poporului care o vorbește, mai cu seamă cînd pe baza varietăților locale (dialectale) ale aceleiași limbi comune s-a constituit o limbă de cultură – una singură, care a fost consacrată printr-un corpus de scriituri de mare valoare anume în această calitate a sa de limbă exemplară.

În R.M. însă la trăsăturile dialectale comune cu Moldova de peste Prut s-au adăugat alte particularități, apărute în timpul îndelungatei perioade de dominație rusească, veche și sovietică, ce a durat mai bine de un secol și jumătate. E vorba de numeroasele alterații ale vorbirii populare, în special în lexic și sintaxă, care au generat o degradare *calitativă* a acesteia (de fapt, nu vorbirea ca atare a degradat, ci a scăzut simțitor gradul general de cunoaștere a limbii) și una *funcțională* (s-au redus considerabil sferile de utilizare a vorbirii naționale în societate). Din fericire, ele n-au modificat în mod radical și esența ei.

Deformările ce au îndepărtat vorbirea din R.M. de baza sa comună românească se explică ușor sub raport lingvistic, ele fiind urmarea logică a deosebit de puternicei și masive influențe a limbii ruse, culte și vorbite, oficiale și populare.

În urma acestei influențe, în conștiința moldovenilor ziși „bilingvi” din R.M. (termenul „bilingvi” se cuvine a fi luat în ghilimele, deoarece în realitate majoritatea populației din R.M. – în afară de o pătură foarte subțire de oameni de cultură – nu posedă într-o măsură suficientă nici una din cele două limbi, pe care se presupune că le cunosc) – în conștiința moldovenilor bilingvi în ghilimele, spuneam – s-au amestecat două sisteme glotice diferite: a propriei limbi neprestigioase și a limbii ruse dominante în societatea sovietică (și de aceea prestigioase și în comunitatea indigenă moldovenească).

Tocmai din această cauză, cînd moldovenii basarabeni se întrețin cu vorbitori nu numai de aceeași limbă din România, ci chiar de același grai moldovenesc, adică cu moldoveni de dincolo de Prut (din Moldova românească), care n-au suportat influența rusă și n-au încorporat-o în vorbirea lor cotidiană, „bilingvii” din R.M. au un sentiment curios: cu toate că îi înțeleg pe moldovenii din România, moldovenii basarabeni (care nu realizează întotdeauna că utilizează o „limbă amestecată”, o „Mischsprache”) au impresia că primii folosesc un „alt tip de vorbire”, în comparație cu propria lor vorbire, că propria lor vorbire „diferă” de vorbirea moldovenilor din România, care sînt monolingvi și nu înțeleg întotdeauna „inovațiile” rusificatoare ale „bilingvilor” basarabeni. Prin acest sindrom se explică și ezitățile celor din R.M., cînd trebuie să-și numească propria vorbire limbă română.

În realitate, după cum am menționat și mai sus, limba normată, cultivată, ce se folosește acum, dar se folosea și pînă la 1990 (cînd era numită încă moldovenească), a fost și rămîne limbă română, căci influențele

ruse nu erau nici anterior acceptate (în lucrările de cultivare a vorbirii se ducea chiar o luptă permanentă cu aceste influențe nedorite, deși în teorie influența rusă era calificată ca binefăcătoare în principiu).

În general, toate publicațiile din R.M. au fost scrise în limba română literară, deoarece ea era etalonul nenumit al limbii exemplare din toate sferile de cultură din republică.

Lingviștii din alte țări (care puteau vorbi deschis și puteau numi lucrurile pe nume, adică așa cum sînt – principii obiectivității lui E. Coșeriu) au considerat întotdeauna în recenzile și avizurile lor că lucrările lingvistice (și numai), editate atît în R.M., cît și anterior în R.S.S.M., sînt lucrări consacrate limbii române, deși practic în toate titlurile lor figurează în mod obligatoriu sintagma „limba moldovenească” (fără de care studiul respectiv n-avea șansa să fie publicat).

Această opinie și interpretare este absolut firească, întrucît partizanii așa-zisei „limbi moldovenești”, oricît de fervenți au fost și sînt ei și de oricît tupeu au dat dovadă, n-au putut nici în trecut și cu atît mai mult nu pot nici în prezent să substituie fondul lexical fundamental, unic în esența sa, prin împrumuturi slave (și, în primul rînd, ruse), introduse (sau chiar intrate spontan) fără nici o restricție în vorbirea neîngrijită a populației, în special a celei necultivate. Ei n-au putut niciodată să elaboreze un veritabil, alcătuit pe temeuri științifice, dicționar român-moldovenesc sau moldovenesc-român (asemenea întreprinderi au fost considerate întotdeauna ridicole) sau să schimbe paradigmele declinării sau ale conjugării românești, prezentînd în manualele zise „moldovenești” (ca cele din actuala Transnistrie) forme gramaticale alternative ce s-ar fi putut sau se pot opune celor tradiționale comune. S-au putut și se pot evita cel mult unele elemente lexicale sau forme gramaticale ce le par unor „moldoveniști înrăiți” strident „nemoldovenești”. Dar atît! Nimic mai mult. Și acest lucru pentru că o „altă” limbă

literară, o „altă limbă romanică” de cultură în Estul Europei nu s-a format niciodată.

Pentru a denumi „moldovenească” limba de cultură a statului, condus în prezent de partidul comunist, ar trebui acceptate în întregime particularitățile dialectale moldovenești, dintre care multe sînt cunoscute și în alte zone românești, dar în Moldova istorică ele sînt preponderente și constituie aici specificul glotic al regiunii. Printre aceste particularități:

a) fenomenele fonetice binecunoscute ca:

– palatalizarea labialelor și a dentalelor (*chept, ghini, șir, jin, n'el, n'imi, n'ici*; cf. literarele *piept, bine, fir, vin, miel, nimeni, nimic*);

– utilizarea lui *ž* în loc de *ğ* (*marjinî, curji*; cf. literarele *marginе, curge*); a lui *ș* în loc de *č* (*chișior, fași*; cf. literarele *picior, face*) și a lui *dz* în loc de *z* (*dzăr, dzâși*; cf. literarele *zer, zice*);

– dentalizarea lui *m* (*aninosă, can*; cf. literarele *miroase, cam*);

– modificarea lui *a* și e finale în *î* (*casî, feți*; cf. literarele *casă, fețe*) și a lui *e* final în *i* (*feti, iuti*; cf. literarele *fete, iute*);

– contractarea (monoftongarea) diftongului *ea* în *e* (*e, gre, sari, pornе*; cf. literarele *ea, grea, seară, pornea*) și multe altele.

Pentru R.M. se mai adaugă:

b) numărul mare de rusisme recente, cuvinte și expresii întregi, utilizate curent de populația băștinașă (în urma „bilingvismului general inevitabil”), cum ar fi *curtcî, sumcî, rul', zajîgalcî, vicliucești svetu, îi zacrito la obed, s-o uvolnit di la sclad și am-u prodaveați* etc.; cf. cuvintele și expresiile respective din rusă: *куртка, сумка, справка, руль, зажигалка, выключи свет, закрыто на обед, уволилась со склада и сейчас она продащица*;

c) construcțiile calchiate și deformările de tot felul: *sî prin'ești nu bini* (cf. *nu iese bine*; rus. *не получается хорошо*), *o precăutat problema* (cf. *a examinat problema*; rus. *рассмотрел проблему*),

prin'esc hotăriri (cf. *primesc, adoptă hotăriri*; rus. *принимают решение*), a doilea întrebări (cf. *a doua întrebare, chestiune*; rus. *второй вопрос*) și a doilea variant (cf. *a doua variantă*; rus. *второй вариант*), eu *is* încredințat (cf. *sunt sigur*; rus. *я уверен*), *ii* tăt (cf. *este gata, s-a terminat*; rus. *ещё*), *sî* șibî (cf. *să fie*; rus. *было бы*), *nu* și (cf. *ei ce*; rus. *ну что*), inclusiv în onomastica națională: *Olar'* în loc de forma corectă *Olaru, Ordelean* în loc de *Ardeleanu, Munțian* în loc de *Munteanu, Sprînsean* în loc de *Sprînceană, Rața* în loc de *Rață, Gamorar'* în loc de *Hămuraru, Ghincul* în loc de *Hîncu, Ciora* în loc de *Cioară, lordatii* în loc de *lordache*, care se întîlnesc la fiecare pas.

Cu aceste particularități ridicate la rang de normă literară a unei „noi culturi”, care s-ar distinge de cultura românească comună, acumulată de-a lungul timpului, ar fi posibil, poate, să se vorbească și de o „altă limbă literară”, dar numai cu condiția că ar exista reprezentanți ai acestui grai care l-ar fi sublimat în opere de valoare, recunoscute pretutindeni. Or, acest lucru n-a avut loc. O „nouă cultură”, curat „moldovenească”, care ar fi apărut într-o „altă limbă literară”, separat și în opoziție cu limba română existentă deja, după cum s-a subliniat și mai sus, în R.M. nu s-a constituit³.

Deci varietatea din Moldova a limbii române istorice n-a avut niciodată o altă formă de manifestare literară, fondată exclusiv pe vorbirea moldovenească (cel puțin așa cum a avut-o, de exemplu, varietatea din Banat, deși nici aceasta n-a pretins vreodată că este o entitate deosebită în comparație cu limba română comună⁴).

Cît privește limba exemplară, în care se vorbește și în special se scrie și astăzi în R.M. în toate sferele oficiale, ea este limba română funcțională ca în întreaga țară și nu reflectă nicidecum specificul varietății locale a graiului de pe teritoriul republicii, deoarece la formarea acesteia

au contribuit, după cum bine se știe, toate varietățile ei regionale⁵.

De aici concluzia absolut firească: cine pune astăzi încă problema așa-zisei „limbi moldovenești” perseverează în eroarea sau utopia despre care a vorbit mereu în ultimii zece ani și ceva regretatul nostru compatriot și conațional Eugen Coșeriu și despre care a ținut să ne amintească chiar și înainte de a pleca dintre noi⁶.

NOTE

¹ Expunerea de mai sus e făcută după studiul: Eugenio Coseriu. *Unitatea limbii române – planuri și criterii* din culegerea Academiei Române „Limba română și varietățile ei locale”, București, 1995, p. 11-19.

² Matilda Caragiu-Marioțeanu. *Varietatea limbii române* // în cul. „Limba română și...”, *op. cit.*, p. 21.

³ Vezi Silviu Berejan. *Varietatea moldovenească a vorbirii orale românești și limba literară scrisă* // în cul. „Limba română și...”, *op. cit.*, p. 42.

⁴ Vezi Eugen Beltechi. *Limba literară și literatură dialectală* // în cul. „Limba română și...”, *op. cit.*, p. 91-96.

⁵ Despre avatarurile identitare ale limbii române în R.M. mi-a fost dat să vorbesc în repetate rînduri la diverse întruniri locale de la noi și din Țară și să public o serie întreagă de articole și studii în ziare, reviste și culegeri, apărute în special în ultimul deceniu la Chișinău, Bălți, Iași, Suceava, Cluj-Napoca, București, Leipzig, Torino (cf. „Timpul”, „Țara”, „Revistă de Lingvistică și Știință Literară”, „Limba Română”, „Tribuna”, „Cronica”, „Probleme actuale de lingvistică română”, „Basarabia. Dilemele identității”, „Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării”, „Obiectiv (Vocea Sucevei)”, „Grenzgänge. Beiträge zu einer modernen Romanistik”, „Bollettino dell' Atlante Linguistico Italiano”).

⁶ Eugen Coșeriu. *Identitatea limbii și a poporului nostru* // în „Limba Română”, Revistă de știință și cultură, Chișinău, 2002, nr. 10 (număr consacrat în întregime memoriei celui plecat), p. 2-3.